

ภาชีในประวัติศาสตร์ไทย Pachi in Thailand History

ศุภกานต์ นามรัมย์
Supakann Namrum

บทคัดย่อ

ภาชีเป็นชุมชนที่เติบโตจากการเป็นที่ตั้งของ “สถานีชุมทางบ้านภาชี” อันเป็นยุทธศาสตร์การเดินทางเชื่อมระหว่างภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เดิมชาวภาชีอาศัยอยู่กระจัดกระจายในพื้นที่ ต่อมามีการอพยพของชาวลาวเวียงและลาวอีสานในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งผลให้เกิดความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และสังคมพหุวัฒนธรรม ภาชีเป็นพื้นที่ที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่แม่น้ำป่าสักได้ การเป็นชุมทางรถไฟส่งผลต่อการเติบโตของเมือง ภาชียังมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางการเมืองและเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การขนส่งทางรถไฟหลัง พ.ศ. 2475 ยกตัวอย่างเช่น กบฏบวรเดช กรณีพิพาทอินโดจีน และสงครามโลกครั้งที่ 2

คำสำคัญ: ภาชี ประวัติศาสตร์

Abstract

Phachi is a community that has grown from being "Ban Phachi Junction", a strategic road linking the north and the northeast in Thailand. Originally, the people from Phachi lived scattered throughout the area. Later, there was an exodus of Laotian, Wiang and Isaan people during the reign of King Rama IX. Result to ethnic diversity and multicultural society. This area connected to the Pa Sak River, and was a railway junction it contributed to the city's growth. Phachi was also involved in political events and was part of the post-1932 rail transport strategy, the Indochinese rebellion and World War II.

Keywords: Phachi, History

วันที่รับบทความ : 06 กรกฎาคม 2564

วันที่แก้ไขบทความ : 30 พฤศจิกายน 2564

วันที่ตอบรับตีพิมพ์บทความ : 21 ธันวาคม 2564

1. บทนำ

หากกล่าวถึงภาชีในปัจจุบัน มหาชนส่วนใหญ่ระลึกถึง “หลวงพ่อรวย” วัดตะโก วัดสำคัญของอำเภอภาชีอันเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวภาชี ภาชีเติบโตจากการเป็นที่ตั้งของชุมทางบ้านภาชี สถานีรถไฟตามเส้นทางหลวงรถไฟระยะที่ 2 จากสถานีกรุงเก่า สถานีชุมทางภาชี สถานีชุมทางแก่งคอย สร้างแล้วเสร็จและเปิดใช้ พ.ศ. 2443 ตรงกับรัชกาล

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้เกิดชุมชนตามเส้นทางรถไฟสายนี้ ต่อมาได้ยกฐานะเป็น “ที่ว่าการบ้านภาชี” จนกระทั่งเปลี่ยนเป็น “ที่ทำการกิ่งอำเภอภาชี” ใน พ.ศ. 2479 อย่างไรก็ตาม หากย้อนพินิจถึงอำเภอภาชี แม้ว่า

จะเป็นเพียงอำเภอเล็ก ๆ อำเภอหนึ่งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่พื้นที่แห่งนี้ยังถูกเชื่อมกับประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่โดยเฉพาะเหตุการณ์หลัง พ.ศ. 2475 การศึกษา “ภาชีในประวัติศาสตร์ไทย” จึงเป็นการนำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในฐานะส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทย ทั้งการอพยพผู้คนหลากหลาย การพัฒนาเส้นทางรถไฟอันเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์การเมือง และการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในปัจจุบัน

2. สภาพทั่วไป

อำเภอภาชี ตั้งอยู่เหนืออำเภอพระนครศรีอยุธยาขึ้นไปตามทางรถไฟประมาณ 19 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 84.332 ตารางกิโลเมตร ทางทิศเหนือติดกับอำเภอบางบาล ทิศใต้ติดกับอำเภอบางบาล ทิศตะวันออกติดกับอำเภอหนองแค และอำเภอหนองแซง จังหวัดสระบุรี ทิศตะวันตกติดกับอำเภอนครหลวงและอำเภอบางบาล

ก่อนตั้งที่ว่าการอำเภอภาชี ได้ตั้งเป็น “ที่ทำการบ้านภาชี” มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติราชการ 2 นาย คือ ปลัดอำเภอ 1 นาย และเสมียนสรรพากร 1 นาย เป็นเจ้าหน้าที่รับผิดชอบการปฏิบัติงานของที่ทำการ มีเขตรับผิดชอบ คือ ตำบลพระแก้ว ตำบลดอนหญ้านาง และตำบลไผ่ล้อม อำเภอนครหลวง กับตำบลโคกม่วง ตำบลกระเจียว และตำบลหนองน้ำใส อำเภออุทัย ต่อมา พ.ศ. 2479 กระทรวงมหาดไทยได้ยกฐานะที่ทำการบ้านภาชีเป็น “ที่ว่าการกิ่งอำเภอภาชี” มีเขตรับผิดชอบ 6 ตำบล และให้กิ่งอำเภอภาชีขึ้นกับอำเภออุทัย จนกระทั่ง พ.ศ. 2496 กระทรวงมหาดไทยประกาศพระราชกฤษฎีกายกฐานะกิ่งอำเภอภาชีเป็น “อำเภอภาชี” มีเขตการปกครอง 7 ตำบล คือ ตำบลโคกม่วง ตำบลกระเจียว ตำบลดอนหญ้านาง ตำบลพระแก้ว ตำบลไผ่ล้อม ตำบลหนองน้ำใส ตำบลกระโสม ใน พ.ศ. 2508 ได้แบ่งตำบลโคกม่วงออกเป็น 2 ตำบล คือ ตำบลโคกม่วง และตำบลภาชี เป็นผลให้นับแต่ พ.ศ. 2508 อำเภอภาชีมีเขตการปกครอง 8 ตำบล ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค (2526)

สภาพพื้นที่อำเภอภาชีส่วนใหญ่เป็นที่ดอน ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนา ทำสวน เพาะเห็ดฟาง เลี้ยงสัตว์ และประมง แม้ว่าอำเภอภาชีจะไม่มีแม่น้ำไหลผ่าน แต่หลังจากการพัฒนาเกษตรกรรมในพื้นที่ภาคกลางของไทยอันเป็นผลจากการทำสนธิสัญญาการค้าเสรีฉบับแรกของไทย หรือที่รู้จักในนาม สนธิสัญญาเบาว์ริง ใน พ.ศ. 2398 ส่งผลให้มีการขุดคลองหลายสายเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางขนส่งทางเรือ รวมไปถึงการขุดคลองชลประทานในเวลาต่อมาด้วย สำหรับคลองระพีพัฒน์ หรือ คลองป่าสักใต้ หรือ คลองเจ๊ก ถือเป็นคลองสำคัญของอำเภอภาชี

คลองระพีพัฒน์ขุดขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มาจากพระนามพระองค์เจ้ารัพีพัฒนศักดิ์ หรือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เริ่มขุดจากแม่น้ำป่าสักตรงประตูระบายน้ำพระนารายณ์ ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ ผ่านตำบลดอนหญ้านาง ตำบลหนองน้ำใส อำเภอภาชี ความยาวประมาณ 10 กิโลเมตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา(2521) มุ่งสู่อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี รวมระยะทาง 32 กิโลเมตร ก่อนจะแยกเป็น 2 สาย คือ คลองระพีพัฒน์แยกใต้ ระบายน้ำผ่านประตูน้ำพระศรีเสาวภาคไปอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก และคลองระพีพัฒน์แยกตะวันตก ระบายน้ำผ่านประตูน้ำพระศรีศิลป์ ไปสิ้นสุดที่ประตูน้ำพระอินทร์ราชา จังหวัดปทุมธานี ส.พลาญน้อย(2555) นอกจากนี้ยังมีคลองของโครงการชลประทานนครหลวง และโครงการชลประทานท่าหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา(2521) ระบายน้ำเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรมจึงสามารถทำนาได้ ทั้งนาปีและนาปรัง

การคมนาคมขนส่ง ส่วนแรก คือ ทางรถไฟ อันมีสถานีชุมทางบ้านภาชีเป็นทางแยกไปภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทางรถยนต์ มีถนนหินกอง-ภาชี-นครหลวง บรรจบกับถนนสายเอเชียที่ตำบลบ่อโพธิ์ อำเภอนครหลวงไปยังภาคเหนือ ถนนสายคลองชลประทานจากภาชี-ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ และยังมีถนนที่เชื่อมกับถนนพหลโยธินไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่างภาชีกับหินกอง ระยะทาง 10 กิโลเมตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2521) การเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมทั้งสายเหนือ-สายอีสาน มีความสะดวกในการคมนาคมขนส่งทางบก ทำให้พื้นที่อำเภอภาชีเป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันการอุตสาหกรรมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังตัวอย่างอุตสาหกรรม อาทิ

โรงสีข้าว โรงหล่อโลหะ โรงงานพลาสติก โรงงานผลิตเครื่องดื่ม โรงงานผลิตปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น การอุตสาหกรรมยังส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวภาคอีสานที่ผูกพันกับการเกษตรกรรมสู่การเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมอันเป็นภาพรวมของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของประเทศ

3. ภาชีในเอกสารประวัติศาสตร์

หากกล่าวถึงนาม “ภาชี” ในเอกสารประวัติศาสตร์นั้น ดูเหมือนว่าไม่ปรากฏนามนี้ในเอกสารใด แม้ว่าในอดีตจะมีการเดินทางไปตามแม่น้ำป่าสักเพื่อไปลพบุรี หรือ การเดินทางเพื่อนมัสการพระพุทธบาทแต่ครั้งรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมในสมัยอยุธยา ส่งผลให้บริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสักมีความสำคัญกับประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาอย่างยิ่งสำคัญ ปรากฏความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่า

“ครั้งนั้นยังมีได้มีทางสถลมารค พรานบุณเป็นมัคคุเทศก์นำลัดดัดลงไปถึงเชิงเขา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสทอดพระเนตรเห็นแต่เป็นรอยพระบรมพุทบาทมีลายลักษณ์ก่งจักร ... กรุงศรีอยุธยามีรอยพระพุทธบาทเหนือเขาสุวรรณบันพด ... แล้วให้ฝรั่งส่งกลองตักทางสถลมารคกว้างสิบวา ตรงตลอดถึงท่าเรือให้แก่วางทุบปราบรินราบเป็นถนนหลวงเสร็จ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับถึงท่าเรือ ทรงพระกรุณาสั่งให้ตั้งพระราชนิเวศน์ตำหนักฟากตะวันออก ให้ชื่อพระตำหนักท่าเจ้าสนุก” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก, 2542)

เหตุนี้การเดินทางสัญจรแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเพื่อไปนมัสการพระพุทธบาทต้องไปทางเรือจนถึงตำบลท่าเรือ แล้วเดินทางบกประมาณ 22 กิโลเมตร จนถึงเขาพระพุทธบาท จึงสร้างตำหนักพระนครหลวงขึ้นในระยะทางสำหรับประทับร้อนตอนกลางวัน และสร้างตำหนักท่าเจ้าสนุกเพื่อประทับแรมค้างคืน ดำรงราชานุภาพ(2557) บริเวณที่ดูจะใกล้เคียงกับบริเวณที่เรียกว่า ภาชี ในปัจจุบัน คือ อรัญญิก เมื่อครั้งที่อองรี มูโอด เดินทางไปยังเขาพระพุทธบาท ใน พ.ศ. 2401 ได้อธิบายไว้ว่า “วันที่ 13 พฤศจิกายน เราเดินทางถึงหมู่บ้านชื่อว่าอรัญญิก ที่นี้อยู่สูงขึ้นไปอีกหน่อย จึงเป็นโอกาสให้เท้าเหยียบดินและได้เข้าป่าล่าสัตว์กัน” อองรี มูโอด(2558) บ้านอรัญญิกตามแต่อองรี มูโอด ได้บันทึกไว้ อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของภาชี ห่างไปราว 20 กิโลเมตร เดิมเรียก บ้านบางม่วง อีกแห่งที่ใกล้กับภาชี คือ บ้านศาลาลอย ในเขตอำเภอท่าเรือ เมธินัย ชุ่มผล(2560) ทั้งบ้านอรัญญิกและบ้านศาลาลอย ต่างเป็นชุมชนที่ใกล้กับภาชี การไม่พบนามภาชีในเอกสารอธิบายได้ว่า ภาชีไม่ใช่ชุมชนที่ติดกับแม่น้ำป่าสักที่นิยมเดินทางสัญจรในอดีต จึงไม่มีการบันทึกไว้ในเอกสาร หรือ อาจกล่าวได้ก็ว่า เดิมบริเวณนี้ไม่มีการตั้งถิ่นฐาน หรือ ชุมชนที่มีความหนาแน่น หรือ สำคัญเพียงพอที่จะกล่าวถึงในเอกสารใด

ภาชีก่อนรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อาจเป็นเพียงทุ่งหญ้าสำหรับเลี้ยงม้าที่ใช้ในการสงครามเท่านั้น หลังจากเกิดสงครามกับพม่า ได้มีการกวาดต้อนเชลยศึกชาวลาวเวียงจันทน์และภาคอีสาน ทำให้มีบ้านเรือนของชาวลาวตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี เรื่อยมาจนถึงอำเภอท่าเรือ และอำเภอภาชี แต่ยังคงไม่ได้เรียกว่า “ภาชี” เมธินัย ชุ่มผล (2560) แต่เดิมการเดินทางสู่ปากเพรียว นับแต่ออกเดินทางทิวทัศน์สองข้างทางเต็มไปด้วยทุ่งหญ้าและนาข้าวตลอดสองฟากแม่น้ำในเขตชนบท (รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์, 2555) ด้วยเหตุนี้สภาพริมฝั่งแม่น้ำ หรือ สภาพโดยทั่วไปตามแนวแม่น้ำป่าสักจึงเต็มไปด้วยทุ่งหญ้า ทุ่งนา เช่นเดียวกับบริเวณอันเป็นที่ตั้งของภาชีด้วย

ภาชี ปรากฏนามในฐานะส่วนหนึ่งของ “ทางรถไฟนครราชสีมา” ทางรถไฟสายแรกของไทย สร้างเสร็จส่วนแรกตั้งแต่กรุงเทพฯ ถึงกรุงเก่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปิดการรถไฟ ตั้งแต่วันที่ 26 มีนาคม 2439 (การรถไฟไทย, 2484) การสร้างทางรถไฟสายเหนือ ได้มีประกาศพระราชกฤษฎีกาเพิ่มเติมในการจัดซื้อที่ดินสร้างทางรถไฟสายเหนือ ว่า “แต่เดิมได้ออกประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดการจัดซื้อที่ดินสร้างรถไฟสายเหนือ ต้นต่อรถไฟสายนครราชสีมา ตำบลบ้านภาชีผ่านเมืองลพบุรีตลอดไปถึงปากน้ำโพ มณฑลนครสวรรค์ตอนหนึ่ง ...” (การรถไฟไทย, 2484) ประกาศฉบับนี้ลงวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446) “ตำบลบ้านภาชี” ที่ระบุในประกาศดังกล่าวจึงเป็นการกล่าวถึงภาชีที่เชื่อมโยงกับส่วนกลางอย่างเป็นทางการ หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่งการสร้างทางรถไฟส่งผลต่อพัฒนาการชุมชนให้มีความสำคัญยิ่งขึ้น

4. ชุมทางภาษีกับการก่อสร้างสร้างชุมชน

แม้ว่าจะมีชุมชนก่อร่างขึ้นก่อนการสร้างทางรถไฟแล้ว แต่ความเป็นชุมชนที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจนั้นเริ่มขึ้นเมื่อมีการเปิดใช้ทางรถไฟสายแรก ใน พ.ศ. 2443 การเลือกภาษีในการสร้างสถานีรถไฟชุมทางบ้านภาชี อาจด้วยเหตุผลความเป็นพื้นที่ดอน น้ำท่วมไม่ถึง การสร้างทางรถไฟจึงมีลักษณะแตกต่างจากการสร้างบ้านเรือนชุมชนริมแม่น้ำ ลูอิส ไวลอร์ ได้บันทึกว่า “ริมฝั่งแม่น้ำป่าสักที่นี้สูงราวสิบเมตรเหนือระดับน้ำซึ่งต่ำอยู่ในตอนนี้และมีความลาดชันแบบเทลงเอียงๆ” ลูอิส ไวลอร์(2556) ซึ่งการสร้างสถานีรถไฟบ้านภาชีนั้นเลือกตำแหน่งตรงข้ามกับวัดภาชีหรือวัดจันทรสารถิมังคลาราม สร้างขึ้นเป็นวัดตั้งแต่ พ.ศ. 2422 (ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร, 2527) การสร้างสถานีรถไฟชุมทางบ้านภาชีจึงมีความเหมาะสมในแง่สภาพที่ตั้ง สามารถเชื่อมแนวทางรถไฟนครราชสีมาและสายเหนือได้อย่างเหมาะสม ทั้งยังเป็นแนวชุมชนที่เชื่อมกับแม่น้ำป่าสัก โดยมีคลองพระแก้วรับน้ำจากแม่น้ำป่าสัก การสร้างคลองระพีพัฒน์เพื่อการชลประทานผันน้ำเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรมเอื้อต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในหน้าแล้ง

การเปิดรถไฟสายเหนือ ในวันที่ 31 ตุลาคม 2449 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จพระราชดำเนินจากวังสวนกุหลาบประทับรถไฟพิเศษ เพื่อเปิดรถไฟสายเหนือ ณ สถานีบ้านภาชี ความว่า

“รถไฟพระที่นั่ง แต่สะเตชันสามเสน ขึ้นไปตามทางสายนครราชสีมา ถึงสะเตชันบางปะอิน เวลาเช้า 4 โมงครึ่งหยุดพระที่นั่งประมาณครู่หนึ่งแล้ว รถไฟใช้จักรต่อไป ครั้นเวลาเช้า 5 โมง 35 นาที ถึงทางแยกเข้าทางรถไฟสายเหนือตำบลบ้านภาชี หยุดรถพระที่นั่งที่หน้าโรงราชพิธี มีกำนันผู้ใหญ่บ้านนำโห้ขึ้น 3 เล้า พิณพาทย์ประโคมขึ้นพร้อมกันเพื่อเป็นการถวายไชยมงคลที่นี้ เจ้าพนักงานกระทรวงและกรมโยธาธิการ ได้ล่องหนามาดำเนินการรับเสด็จปลูกเปนพลับพลายก 3 มุข ... เมื่อเสด็จลงจากรถแล้วทรงฉายพระรูปที่หน้าพลับพลา แล้วเสด็จเข้าไปในห้องมุขกลาง ประทับบนพระราชอาสน์ ... พระยาสุริยานุวัตรแทนเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ อ่านรายงานการก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือ ... ครั้นเสวยแล้วประทับตรัสแก่พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการ และทรงฉายพระรูปห้องเลี้ยงข้าราชการ จึงเสด็จประทับพระที่นั่งเวลาเที่ยงเศษเสด็จประพาสดำเนินประพาศเมืองลพบุรีต่อไป ฯ” (การรถไฟไทย, 2484)

การเปิดใช้ทางรถไฟสายเหนือ ทำให้สถานีบ้านภาชีมีความสำคัญยิ่งขึ้น นับตั้งแต่มีการสร้างสถานีรถไฟบ้านภาชีใน พ.ศ. 2440 ได้มีการทำระบบประปาและระบบไฟฟ้ามายังบ้านภาชีเพื่อใช้ในการรถไฟห้วงจักรไอน้ำ ซึ่งต้องหยุดเติมน้ำเติมพื้นเป็นระยะ ต้องทำแท่งกักน้ำขนาดใหญ่เพื่อรองรับน้ำที่ผันมาจากคลองระพีพัฒน์มาเตรียมไว้ทุกวัน พื้นเหล่านี้จะถูกขุดไถตามสถานีชุมทางสำคัญ อย่างสถานีชุมทางบ้านภาชี ความคล่องตัวจากการเดินทางขนส่งกับโอกาสในการประกอบอาชีพ จึงเกิดการหลั่งไหลของผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ซึ่งเดิมนั้นมีการกวาดต้อนผู้คนมาจากลาวเวียงและลาวอีสานมาก่อนแล้ว ชาวหนองแขงหรือจากสระบุรีตอนในเริ่มอพยพเข้ามา รวมไปถึงชาวจีนที่เคยตั้งบ้านเรือนที่หนองแขงมาตั้งบ้านเรือนบริเวณหน้าสถานีรถไฟ จนกลายเป็นตลาด เรียกว่า “ตลาดภาชี” (เมธีนิย ชุ่มผล, 2560) การอพยพของลาวเวียงและลาวอีสาน ส่งผลต่อเศรษฐกิจ การเกษตรกรรมในพื้นที่ แม้ว่าเวลาต่อมากลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ได้ถูกกลืนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชาวภาชี แต่บางส่วนยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้ ยกตัวอย่างเช่น ชาวลาวอีสานในตำบลหนองน้ำใส ยังคงรักษาพิธีกรรมความเชื่อของตน ในทุกปียังคงประกอบประเพณีทำบุญกลางบ้านและไหว้แม่เฒ่าประจำหมู่บ้าน เป็นต้น

ไม่เฉพาะชาวจีนที่มาจากหนองแขงเท่านั้น การขุดคลองระพีพัฒน์ หรือ คลองเจ๊ก ยังเกิดการเคลื่อนย้ายชาวจีนมาเป็นแรงงานในการขุดคลองทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายไปทางด้านตะวันออกของพระนครศรีอยุธยา การหลั่งไหลของผู้คนมาตั้งบ้านเรือนตามแนวเส้นทางรถไฟ ส่งผลให้ชุมชนการค้ามีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและขยายตัวของชุมชนออกไป ตลาดภาชีไม่เพียงแต่เป็นแหล่งการค้าที่รับสินค้ามาจากกรุงเทพฯ เพื่อจำหน่าย หากยังเป็นแหล่งขายผลผลิตทางการเกษตรจากชาวบ้าน อันเป็นพื้นที่เศรษฐกิจที่สำคัญเชื่อมโยงกับสถานีรถไฟ ก่อนที่จะได้รับความเสียหายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

5. ภัยกับการเมืองไทย หลัง พ.ศ. 2475

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สถานีชุมทางบ้านภาชีได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ ดังเหตุการณ์ “กบฏบวรเดช” หรือในนาม “คณะกู้บ้านกู้เมือง” เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 ผู้นำกบฏคือ พระองค์เจ้าบวรเดช อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เหตุที่ก่อกบฏเกิดจากการกล่าวหาว่าคณะราษฎรไม่ได้รับการบ้านเมืองตามระบอบประชาธิปไตยและยังพยายามนำลัทธิสังคมนิยมมาใช้ มีการกล่าวโทษว่าเค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ เป็นคอมมิวนิสต์และยังเป็นผู้นิยมระบบสาธารณรัฐ หรือกล่าวอย่างรุนแรงว่า “เรามีได้ต้องการจ้างไว้ซึ่งสถาบันกษัตริย์เป็นประการสำคัญอีกประการหนึ่งด้วย” (มรกด เจวจินดา, 2543) การก่อกบฏในครั้งนี้ถือเป็นเหตุการณ์ครั้งใหญ่ เกิดความเคลื่อนไหวในการรวบรวมกำลังพลตามหัวเมือง เรียกกำลังพลจากหัวเมืองต่าง ๆ เช่น อุรุษยา ลพบุรี สระบุรี เพชรบุรี ราชบุรี นครราชสีมา เป็นต้น โดยมีคำสั่งจากพระองค์เจ้าบวรเดชถึงนายพันเอก พระยาฤทธิรงค์ธนะเทพให้ปฏิบัติตามแผน “10 ตุลาคม 2476 เวลา 17.55 ให้จัดการยึดอำนาจการปกครองบ้านเมืองตามจังหวัดต่าง ๆ และให้กองทหารสระบุรีเตรียมการที่จะสมทบกับทหารนครราชสีมาที่สถานีปากเพรียวแล้วขึ้นรถขบวนเดียวกันไป” (ณัฐพล ใจจริง, 2563)

ผู้นำทหารฝ่ายรัฐบาลที่ทำการปราบปรามกบฏ คือ นายพันโท หลวงพิบูลสงคราม เร่งขัดขวางการก่อกบฏที่นครราชสีมา ได้ส่งตำรวจสันติบาลชุดหนึ่งพร้อมอาวุธเดินทางไปยังนครราชสีมาเพื่อสืบข่าวและจับกุมผู้ก่อกบฏ โดยใช้ขบวนรถไฟ ราวเที่ยงคืนของรอยต่อระหว่างวันที่ 10 ตุลาคม ต่อวันที่ 11 ตุลาคม 2476 มีรถจักรดีเซลลากจูงโบกี้บรรทุกตำรวจได้วิ่งผ่านสถานีสระบุรี **สถานีบ้านภาชี** มุ่งตรงไปที่นครราชสีมาอย่างรวดเร็ว “วิ่งผ่านมาทุกสถานี ไม่ยอมหยุด แม้สถานีใด ไม่ยอมเปิดทางให้สะดวก จนถึงสถานีปากช่อง” (ณัฐพล ใจจริง, 2563) เมื่อรถไฟขบวนนี้แล่นมาถึงสถานีปากช่องได้ถูกรถไฟที่บรรทุกทหารกองทัพนครราชสีมาส่วนหน้า ดักข่มยิงอยู่ข้างรางรถไฟ ยิ่งกราดเข้ามาในรถไฟจนได้รับบาดเจ็บ ในเวลานั้นขบวนรถไฟกลายเป็นส่วนหนึ่งของการปะทะ มีการข่มขู่โจมตีขบวนรถไฟที่บรรทุกตำรวจจากฝ่ายรัฐบาล ตำรวจที่รอดชีวิตถูกจับกุมทั้งหมดขึ้นขบวนรถไฟ

ขบวนรถไฟที่บรรทุกกองทัพนครราชสีมาฝ่ายกบฏ มุ่งสู่พระนครจนเกิดการปะทะอย่างรุนแรงตามทางรถไฟ ตั้งแต่วันที่ 12 ตุลาคม 2476 รัฐบาลได้เตรียมการยิงปืนใหญ่ไปยังสถานีบางเขน สถานีหลักสี่ และกรมอากาศยานดอนเมือง เกิดการปะทะอย่างรุนแรงในเช้าวันที่ 14 ตุลาคม 2476 เสียงปืนของทั้งสองฝ่ายกึกก้องท้องทุ่งบางเขนได้ยินไปถึงปทุมธานีและอุรุษยาบางอำเภ (ผู้พิชิตสมรภูมิบางเขน, 2548) ความสามารถในการบังคับบัญชาของนายพันโท หลวงพิบูลสงคราม ทำให้ฝ่ายรัฐบาลสามารถย่นกองกำลังฝ่ายกบฏได้ที่หลักสี่ บางเขน ในวันที่ 15 ตุลาคม 2476 ในตอนค่ำพระองค์เจ้าบวรเดชอพยพหนีจากขบวนรถไฟไปนครราชสีมา ฝ่ายรัฐบาลส่งกองกำลังพลไปกับขบวนรถไฟเพื่อติดตามตั้งแต่วันที่ 18 ตุลาคม 2476 เข้ายึดสถานีรถไฟตามเส้นทางรถไฟสายนครราชสีมา จนเกิดการปะทะอย่างรุนแรงที่สถานีหินลับ ปิดฉากกบฏในวันที่ 23 ตุลาคม 2476

การก่อกบฏครั้งนั้นก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สินอย่างมาก โดยเฉพาะทรัพย์สินทางการรถไฟ ภาษีอยู่ในพื้นที่สี่หนังสือพิมพ์ซึ่งในครั้งนั้น นายพันโท หลวงพิบูลสงคราม ได้ไปอำนวยการปราบปรามกบฏอยู่ที่ชุมทางบ้านภาชี ตั้งแต่วันที่ 18 ตุลาคม 2476 ดังพาดหัวข่าวหนังสือพิมพ์ประชาชาติ ความว่า **“หลวงพิบูลกลับจากเพชรฯ ไปตีปากช่องคุมทัพรัฐบาลออกจากภาชีค่าวันก่อน ทหารเรืออาสาไปแนวหน้ากับฝ่ายบก”** ส่วนรายละเอียดของข่าวได้อธิบายเพิ่มเติมว่า พวกกบฏโรยยาพิษที่ถังน้ำดอนเมือง ระดมพลที่โคราชเอารถไฟไปรับ ระเบิดทางรถไฟไม่ให้ตามทัน มีการจับหัวหน้ากบฏที่ประกาศให้รางวัลได้ 2 คน จับเจ้าเมืองผู้บังคับการ ตำรวจและทนายเปิดเดินรถไฟไปท่าเรือตั้งแต่นั้น พวกทหารฝ่ายกบฏแตกกระจัดกระจายตั้งแต่สถานีปากเพรียว แยกค้อยถึงปากช่อง ระเบิดสะพานรถไฟที่สถานีหนองกวย ฝ่ายรัฐบาลได้ส่งทหาร ลูกเสือและกุลี 3000 คน ช่วยกันซ่อมจนเสร็จ วันที่ 18 ตุลาคม 2476 กองทหารหน่วยผสมของรัฐบาล ภายใต้การอำนวยการของนายพันโท หลวงพิบูลสงคราม ยกมาถึงที่นี่ (สถานีภาชี) ในช่วงเช้า สองฟากสถานี เต็มไปด้วยกระบวนรถบรรทุก รถเกะระ รถบัส ปืนใหญ่ ปืนกล ปืนยิงเครื่องบิน ทหารบก ทหารเรือ ลูกเสือ จอดรอแน่นขนัดอยู่เพื่อคอยรับคำสั่งให้ยกชุดไปปากช่อง นายพันโท หลวงพิบูลสงคราม ซึ่งกลับจากการไปอำนวยการยึดเพชรบุรีและจับพวกหัวหน้าก่อการกบฏในจังหวัดนั้นเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม 2476 ได้รับขึ้นมาอำนวยการปราบปรามพวกกบฏอยู่ที่นี้

(สถานีสานภาชี) โดยใช้ระเบียบบ้านเล็ก ๆ ที่พักของเจ้าหน้าที่รถไฟ ข้างสถานีรถไฟด้านตะวันตกเป็นที่บัญชาการชั่วคราว (หลวงพิบูลกลับจากเพชร, 2576) ก่อนที่กองหลังจะเคลื่อนตัวออกจากสถานีสานภาชี เวลา 17.30 น. ไปปราบกบฏที่ปากช่อง

ข่าวจากหนังสือพิมพ์ประชาชาติ ยังกล่าวถึงความสำเร็จในการปราบปรามกบฏของฝ่ายรัฐบาลได้เข้ายึดทับทิมขาวสระบุรีช่วยเหลือรัฐบาลอย่างเต็มที่ ภาคอีสานตั้งกองอาสาสมัครช่วยปราบกบฏที่ปราจีนจนประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี จนสามารถเปิดการเดินทางรถไฟ ตั้งแต่ วันจันทร์ที่ 23 ตุลาคม 2476 กรมรถไฟหลวงจะเดินขบวนรถไฟสายเหนือ และสายตะวันออกเฉียงเหนือรับส่งผู้โดยสารไปได้เพียงแก่งคอย สายตะวันออกเฉียงเหนือ (1) ออกจากสถานีสานภาชี เวลา 12.30 น. ไปสถานีแก่งคอย รถขบวนนี้ติดต่อกับสถานีสานภาชีกับรถขบวนออกจากกรุงเทพฯ เวลา 9.50 น. (2) ออกจากสถานีแก่งคอย เวลา 13.45 น. กลับสถานีสานภาชี รถขบวนนี้ติดต่อกับสถานีสานภาชีกับรถขบวนออกจากสถานีสานภาชีเวลา 7.00 น. เข้ามาสถานีกรุงเทพฯ (การปราบกบฏ, 2576) ก่อนที่จะเปิดใช้เส้นทางรถไฟในการขนส่งให้เป็นปกติภายหลังจากการซ่อมแซมทางรถไฟแล้ว

ภาชียังปรากฏในเอกสารราชการ กรณีพิพาทอินโดจีน หรือ สงครามอินโดจีน ระหว่างเดือนตุลาคม 2483 - 9 พฤษภาคม 2484 จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ตัดสินใจรบกับฝรั่งเศส วันที่ 28 พฤศจิกายน 2483 รัฐบาลประกาศว่าเครื่องบินฝรั่งเศส 5 ลำ โจมตีทิ้งระเบิดจังหวัดนครพนมและมีผู้ได้รับบาดเจ็บ รัฐบาลไทยประกาศกฎอัยการศึกในพื้นที่เกี่ยวข้อง 24 จังหวัด พร้อมกันนั้นกองทัพไทยได้เคลื่อนย้ายเข้าไปยึดครองดินแดนที่มีข้อพิพาท มีการต่อสู้ทั้งทางบก ทางอากาศ และทางทะเลที่เกาะช้าง จังหวัดตราด ในสงครามครั้งนี้ญี่ปุ่นเสนอตัวเป็นผู้ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทตกลงให้มีการหยุดยิง ในวันที่ 28 มกราคม 2484 (28 พฤศจิกายน 2483 ฝรั่งเศสยอมบ้นนครพนม, 2564) ในการนี้ข้าหลวงประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้ปลัดกิ่งอำเภอกาชีเตรียมการต้อนรับทหารกลับจากชายแดนโดยขบวนรถไฟผ่านสถานีสานภาชี ในวันที่ 17 เมษายน 2484 เป็นการเอิกเกริก มีประชาชนถือธงชาติแสดงความยินดีประมาณ 3000 คน มีแถวบรรเลง 1 วง มีการฟ้อนรำของหญิงพื้นเมือง 3 วง และผู้บังคับกองพันนำทหารลงมาฟ้อนรำร่วมด้วย และเลี้ยงน้ำเย็นแก่ทหาร (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ มท.5/101, 2484) ถือเป็นการมีส่วนร่วมในการแสดงความยินดีของชาวภาชีกับความสำเร็จของรัฐบาลในสงครามอินโดจีน ภายหลังได้มีการลงนามในอนุสัญญาโตเกียว 9 พฤษภาคม 2484 เป็นผลให้ไทยได้ดินแดนไชยบุรี จำปาสัก เสียมราฐ และพระตะบอง เรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2488 อันเป็นปีสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2

ปีเดียวกันนี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มาเยือนภาชี ในวันที่ 12 ตุลาคม 2484 ได้ไปตรวจการทำงาน และการสร้างทางในท้องที่กิ่งอำเภอกาชี โดยขบวนรถยนต์ถึงตลาดภาชี ในการนี้ ปลัดกิ่งอำเภอกาชีได้รับไปรายงาน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ได้กล่าวปฏิสันถารและสอบถามภาวะการทำงาน การสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ กับที่ดินที่จะสร้างกิ่งอำเภอใหม่ ประชาชนที่มาในงานทอดกฐินวัดข้างกิ่งกาชี ได้พากันไปต้อนรับและเปล่งเสียงไชโยให้ร้องอำนวยพร (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ มท.2.2.5/463, 2484) จะเห็นได้ว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาพื้นที่กิ่งอำเภอกาชี ซึ่งในเวลานั้นเริ่มมีการสร้างถนนเพื่อการเดินทาง การขนส่งให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น การให้ความสำคัญกับพื้นที่ภาชีอันเป็นที่ตั้งสถานีชุมทางบ้านภาชีจึงมีความสำคัญในเชิงยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ

เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตัดสินใจเข้าร่วมกับญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2 สถานีชุมทางบ้านภาชีได้รับผลกระทบอีกครั้งจากการทิ้งระเบิดเนื่องจากเป็นทางผ่านของขบวนรถไฟที่ทหารญี่ปุ่นใช้ลำเลียงพลไปยังภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการทิ้งระเบิดที่สถานีรถไฟพระแก้ว เป็นสถานีรถไฟก่อนถึงสถานีสานภาชี ตัวสถานีซึ่งเดิมตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดภาชีได้รับความเสียหายจากระเบิด ใน พ.ศ. 2490 จึงย้ายมาสร้างสถานีใหม่ ณ บริเวณที่ตั้งปัจจุบัน เปิดใช้งานมาตั้งแต่ พ.ศ. 2492 (เมธีนิย ชุ่มผล, 2560) สถานีชุมทางบ้านภาชีกลายเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์สำคัญของประวัติศาสตร์ไทย

6. บทสรุป

ความสำคัญของภาษีเริ่มปรากฏเด่นชัดนับตั้งแต่มีการสร้างทางรถไฟสายนครราชสีมา เปิดใช้งาน ใน พ.ศ. 2443 ต่อมา มีการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ สถานีรถไฟบ้านภาษีเป็นจุดเชื่อมต่อเส้นทางรถไฟกลายเป็น “สถานีรถไฟชุมทางบ้านภาษี” การเปลี่ยนแปลงการเดินทาง การขนส่ง ส่งผลให้เกิดการอพยพของผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามแนวรถไฟ เกิดเป็นตลาดภาษีจากความร่วมใจของชาวพื้นถิ่น ชาวหนองแซง และชาวจีนที่เข้ามาตั้งรกรากทำมาหากิน สถานีรถไฟชุมทางบ้านภาษียังเป็นเข้าไปมีส่วนร่วมกับประวัติศาสตร์การเมืองครั้งสำคัญอย่าง กบฏบวรเดช กรณีพิพาทอินโดจีน และสงครามโลกครั้งที่ 2 ณ ปัจจุบัน ภาษียังมีความสำคัญในการเป็นส่วนร่วมขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจผ่านการเดินทางขนส่งทางรถไฟซึ่งยังได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่อง และยังมีเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจภาษี ปัจจุบันประชาชนยังนิยมเดินทางโดยรถไฟเนื่องจากมีความสะดวกในการเดินทางมายังพระนครศรีอยุธยาและกรุงเทพฯ แม้ว่าจะมีการทางเลือกจากการเดินทางโดยสารรถประจำทาง หรือ รถยนต์แล้วก็ตาม

7. เอกสารอ้างอิง

การปราบกบฏ, ประชาชาติ (วันอังคารที่ 24 ตุลาคม 2476): 28.

การรถไฟไทย ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าเสริมสวาสดี ฤๅษดากร ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2484, โรงพิมพ์กรมรถไฟ, 2484.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, *เที่ยวตามทางรถไฟ*, กรมศิลปากร, 2557.

ประชาชาติ (วันศุกร์ที่ 20 ตุลาคม 2476): 1.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.

ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2526. จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา, โรงพิมพ์เทียนวัฒนา, 2521.

ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3, โรงพิมพ์การศาสนา, 2527.

ผู้พิชิตสมรภูมิบางเขนด้วยกระสุน ป.ต.อ. เพียง 9 นัด, *วารสารศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ 26, ฉบับที่ 11, 71, 2548.

มรกต เจริญดา, *ภาพลักษณ์ ปริติ พนมยงค์ กับการเมืองไทย พ.ศ. 2475-2526*, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 4, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรมศิลปากร, 2555.

ลูอิส ไวลเลอร์, *กำเนิดการรถไฟในประเทศไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2 โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

หลวงพิบูลย์จากเพชร ไปตีปากช่องคุมทัพรัฐบาลออกจากภาษี คำวันก่อนทหารเรืออาสาไปแนวหน้ากับฝ่ายบก, ส.พลายน้อย, *แม่น้ำลำคลอง*, มติชน, 2555.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.5/101 *เอกสารกระทรวงมหาดไทย กรมมหาดไทย ที่ 527/2484* ลงวันที่ 18 เมษายน 2484

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มท.2.2.5/463 *เอกสารกระทรวงมหาดไทย กองกลาง ที่ ม.15324/2484* ลงวันที่ 13 ตุลาคม 2484

อึ้งรี มูโอต์, *บันทึกการเดินทางของอึ้งรี มูโอต์ ในราชอาณาจักรสยาม กัมพูชา ลาว และอินโดจีนตอนกลางส่วนอื่น ๆ*,

พิมพ์ครั้งที่ 2 มติชน, 2558.

เมธินัย ชุ่มผล, *ที่นี่ ... สถานีชุมทางภาษี, วารสารเมืองโบราณ*, ปีที่ 43, ฉบับที่ 1, หน้า 68-77, 2560.

28 พฤศจิกายน 2483 ฝรั่งเศสมอบนครพนม เปิดฉากสงคราม “กรณีพิพาทอินโดจีน”. (25 เมษายน 2564).

สืบค้นจาก https://www.silpa-mag.com/this-day-in-history/article_23602

